

„Веселий твір“.

Моя особа—то є апарат, з мізку і нервів створений, де нотуються, куди всмоктуються, до якого згромаджуються всі події, різні випадки, численні відгомони війни. Час од часу, коли су-
ма цих подій, цих випадків, цих численних відго-
монів виростає в непомірний тягарь, коли носити,
таїти в собі цей тягарь, не вистарчає мочі,—щоб
облегчити себе, я зважливо сягаю в творчі
тайники власної особи, добуваю звідтіль перший
ліпший сюжет, прибіраю в форму літературного
твору і засилаю до редакції. Редактор друкує
мої твори, але кожного разу неодмінно обзи-
вається:

-- Важкі ваші твори, безнадійним сумом віє
од них. Може бути, сама дійсність така важка.
Одначе... черговий твір присилайте веселіщий.

Веселіщий... Господи, кожний малюнок з
фронту блідий, анемічний, порівнюючи з дійсністю,
дайте мені змогу—світ ввесь покличу до відповіді
за ту несправедливість, що поспіль з електри-
кою, поспіль з авіатикою, танками-самокатами
й іншими здобутками науки і розуму, не вига

дано таких фарб, не складено таких слів, які-б достоту з'ясовували війну. Але... доки суд та діло, мушу дбати про „веселий твір“.

Я знаю, я бачив, спостеріг одного разу, веселі,—навіть занадто веселі! — моменти в житті одного полку. Веселились офіцери. Всі од старших до найменших, од полковників до прапорщиків, починаючи з полкового і кінчаючи ротними командирами. Веселились завдяки Мінці...

Хто така Мінця? Жвава, балакуча, непосидюща, гарно і ніжно створена, вона з'явилась на фронті, немов з неба спустилась. Якимись непереможними, п'яними чарами віяло од молодій дівочої постаті Мінці, а на лиці у неї, в дивній гармонії, одбивались і дразливий, грішний культ продажньої повії — і гордість, неприступність можновладної цариці. Офіцерство, як мухи до меду, горнулось до дівчини: Мінця одвідує холостяцькі житла офіцерів; Мінця засідає в офіцерським зібранні; Мінця шпаціює з офіцерами вздовж участку, де стоїть на позиції полк; ради Мінці уряджуються спеціальні гульбища з гучними музиками, шаленими танцями...

Мінця надзвичайна натура. Витанцьовуючи, вона високо підбірає сукню, оголюючи круглу, немов точену, ніжку. В компанії офіцерів вона зненацька кладе розкішну свою головку на плече сусіда і заводить якийсь тужний мотив. Може дозволить обняти себе прилюдно...

Офіцерство наперебій догоджало Мінці, кож-

ний силкувавсь завоювати не шматок чужої держави, а симпатію дівчини, бажаючи неподільно володіти не тільки душею, а й тілом її. Лоза—не дівчина, Мінця гнулась на всі боки, кожному давала од коша, хто занадто вже губив рівновагу і набірав сміливости у відносинах до неї.

Офіцерська сем'я розгарячена, заінтригована, сиплються гроші, призначаються і посилаються гонці у всі кінці, в глибочинь тилу, за різними дарунками, ласощами, за спиртним і вином. Все для Мінці, все ради неї. Розмова — знов таки тільки про неї. Полковий командір повертає до баталійонного масні очі і, киваючи на ротного — ставного, молодого офіцера, — пошепки, з нотками заздрощів у голосі, каже:

— Здається наш красунь того... Вчора Мінця довгенько була у нього в землянці сам на сам.

— Ха-ха! Браво!—ирже баталійонний.

Мінця чує шепіт—поговорі про неї, регочеться й собі, згинає ручку на взірець рогатої кози і рішуче протискується до полкового командіра.

— Татуню мій, ти не просторікай занадто: не гоже! Краще скажи, страшно в окопах? Вони у нас легко приступні, чи справжні фортеці!

Мінця стискає командіра у своїх обіймах, кицькою горнеться до його немолодих вже грудей, вся така гаряча... Не відповісти, не сказати правди їй—був би смертельний гріх.

А Мінця не вгаває—питається знову:

— Татуню, а гармати страшні? Де вони стоять? Скільки? А полк скоро наступатиме? Чи підтримають його в разі потреби, — є резерви?

Киценька — Мінця страшенно цікава, воно дитині не годиться давати ножа до рук, одначе... Коли личко хороше криється хмарою, коли в очіцях блискучих тремтять сліззоньки, — краще задовольнити невинні примхи коханочки, одповісти на всі її запитання щирою правдою.

Одного разу виникла страшенна артилерійська канонада: стріляли з ворожого табору. Ще не гаразд зважив значіння канонади командір полку, як до нього в бліндаж, задихавшись, прибігла Мінця. Перелякана, тремтить вся. Ледве промовила:

— Я боюсь.

— Цить, моя лялечко, здається — б'ють по резервах, до якого часу ми в повній безпеці.

Командір полку помилився. Не по резервах били, а по наших батареях били вороги — били остільки влучно, що майже половину з наших гармат попсували, вивели з строю. Що-ж до окопів, то сюди ні один знаряд не прилетів, всі офіцери, а з ними разом і сонечко їхнє — Мінця zostалися цілі, живі й здорові. Ввечері попились з цього приводу добре, посумували одверто над тією великою шкодою, що заподіяли вороги нашим батареям, з'ясували труднощі, певніше — неможливість негайно замінити новими попсовані гармати, в кінці-ж кінців упрохали Мінцю, без

якої натурально не могло відбутись таке важне зібрання, вдарити дрібного трепака, щоб розвіяти навісну хмару чорного суму.

Невдовзі після канонади, коли справді ще не встигли у нас підставити нових замість попсованих гармат, коли без відповідної артилерійської допомоги полк опинився в становищі велетня без рук, а надто не маючи в тилу резервів,—вороги ринули атакою на полк. Довелось одступити, втративши три чверті людей полку побитими, пораненими і полоненими.

З жалю, досади, журби, бажаючи теплого, спочутливого слова, як для грудей—повітря, командир полку простягавсь до халупки, де мешкала втіха і вірада полку—Мінця. Іде—не йде, ноги не несуть: човпе. На подвір'ї спіткнувсь, упав, зачепившись за віщось.

Що воно могло бути? Звівсь, придививсь—дріт, телефонний кабель гониться по земі в бік ворога — — — — —

Мінця, австрійська шпигунка, стоячи перед судом, більше не нагадувала собою ніжної киченьки, вираз повії також зник з її чола. Гордість, неприступність можновладної цариці брїніла в кожному її рухові, а очі світились глибоким, незміримим призи́рством,—до кого? Як судді польового суду, так і свідки—всі були знайомі Мінці, полкові офіцери. На запитання суду про винуватість, Мінця не виправдувалась,—

зневажливим поглядом поволі оглянула всіх, на-
решті сказала:

— Кого-ж ви судите? Думаєте мене,—себе су-
дите! Адже-ж не я, а ви, за одну мою ласку, за
голу литку моєї ноги, раді були одімкнути всі
найважніщі таємниці, розп'якати про самі со-
кровенні державні пляни і наміри. Не патріоти
ви, не мужні оборонці країни, не пишний цвіт-
надія громадянства,—осоружний дріб'язок, ласо-
щохлисти ви роспутні. Тьху! Свідома блискуче
виконаного патріотичного обов'язку, я помру спо-
кійно. Але в землю я ляжу з великим призир-
ством до вас, як до людей. Поганці!

Петро й Павло.

(Дійсний випадок).

Петро й Паяло—це не „кінець-постники“ Петрівки, зовсім не ті святі апостоли, пам'ять яких шанує православна церква 29-го червня. Кожного з них породила своя власна мати, над обома, першим ранком їхнього буття, зійшла до-світня зоря, як завжди вона сходить, не віщуючи нічого особливого, нічого незвичайного в даль-шому житті маленьких немовлят. Словом, це були два кавалочки безприкметної, первісної природи, два живчики неосмисленого, безневинного життя, з яких в будуччині мали сформуватись, витвори-тись дві людини.

Петро народився в осередку московської держави, в одній з центральних губерній, на так званій „кацапії“. Рідна мати не співала йому милозвучних пісень, не бавила сина чарівними казками, не тішила дотепними приповітками,—жінка убогої землі, жертва невсипущих злиднів, позбавлена яскравих фарб природи і дзвінких чарівних словесних витворів народнього духу,

мати Петрова і сама не вміла ні пісень, ні казок, ні приповісток. Що року, ледве благословлялось на весну, ще сніг лежав непорушною товщою на землі,—Петрів батько сквапливо лагодив сакви і рушав на південь, в „благодатну хохландію“ на заробітки: „пилить“, „малярничать“, „штукатурить“. Після його мандрівки, мати трохи ще зоставалась дома, не упадаючи занадто коло сина— вона хоч була з ним. Скоро-ж заходило справжнє „тепло та добро“, скоро відживав оксамит трав і зацвітали садки під подихом весни чарівниці, Петрова мати мерщій оберталась в перелітного птаха, ринула й собі на Україну, де, шугаючи від одного монастиря до другого немов справжня прочанка, в дійсности дбала про єдине: прохарчуватись „на дурничку“ впродовж більшої частини року. Кинутий батьком, зоставлений матір'ю,—Петро ріс під доглядом будлі кого з сусідів, почував, де ніч обіймала, набірався тіла, як само сійний бур'ян. Чим тільки він не був з малечку: свинопасом, підгейстером, попихачем. А отвердів на ногах—життя покращало: на Україні в його особі опинивсь ще один шашель, ще один зайда з осередку московської держави. Що тижня, од вівторка до суботи, Петро з превеликим гріхом фарбував тини, паркани, крівлі в українським місті, а в суботу брав заробіток і заходжувався коло творення хвали „зеленому змієві“. Піячив так, що до вівторка пропивав усе, що було при нім і на нім.

Ударив лихий час—вибухла війна. „Зеленого Змія“ накрито „мокрим рядном“, п'ятику заборонено. Петра поставлено в лави оборонців держави...

Життя Павла розпочалось і точилось в державі, що стала на прою з Росією: в Австрії. Був такий час, російське військо стояло на Гуцульщині, в „лісистих Карпатах“. Перше, ніж дістатись до цього місця, довелось битись з охочекомонним військом австрійським. Битись не аби як: то не блискавиця мигала вздовж неба, не зграя орлів шугала в повітрі,—то на лави росіян налітали австрійські охочекомонники в бойовім захваті. Налітали і гинули: свідчать про це численні хрести на великих кладовищах вповдовж кришталевої течії Бистриці-Надвоянської. Ці хрести, ці єдині ознаки блискавогo завзяття, позначені нумерами на спеціальних табличках, залишили росіянам австрійці, відійшовши на межу Угорщини.

Ясно-виразно стоїть у моїй пам'яті один ранок. Я сидів край робочого столу. Рипнули двері—ввійшла русинка, типова представниця галицького українського демосу. Привітались. Я подав їй стільця.

Гості лічилося, певне, сорок—сорок п'ять років,—показувала так її постать. Але обличчя було немов передчасно засушене, змарніле, виглядало старим-старезним; в глибині очей світилась велика печаль, важка журба, безмежна туга. Заговорила—тихий, скорбний голос...

Рідна мати приїхала за трупом сина Павла. Скорбна, передчасно змарніла, вона зараз оце сиділа передо мною. Як же неприїхати?! Вона ночей не досипала; у свята не гуляла—упадала коло сина, коло свого немовляти. Пилиночці не давала впасти на нього. Коли-ж Павлик підріс, коли розум і тьма прокинулась в голівонці у нього, за-світились в його оченятах-зорях, обов'язки матері збільшились, поглибились. Носила його під калину—слухати пісню соловейка, бажаючи, щоб і він був, як соловейко; клала йому вінок на голову з польових квіток: волошків, роменців, петрового батога, щоб нагадував королевича; в таночки водила, виробляючи в нім силу і міцність ніг для життєвої дороги. Виріс син красунем, жвавим, моторним хлопцем, з чулою душею, заподатливим до роботи. Мовляла мати, громадські справи найбільше захоплювали Павла. Він—просвітянин, він професор, він—січовик. На коні з жовто-блакитною корогвою—виглядав, як наймиліша картина! Немов на свято якесь, доброхіть рушив на війну на чолі січовиків, поклявшись не допустити „нашествія ворога і супостата“, або головою накласти.

Довго не мала звісток од сина—мати. На-лежачи до селян повойованої Галичини, топталась вона до нашого уряду, зносилась із австрійцями дозволенім і можливим шляхом, нарешті дійшла правди. В папері австрійського уряду названо село і зазначено нумер хреста, під яким спочиває

охочекомонний—січовик Павло, заснувши смертю хоробрих... Російський уряд дозволив матері останню втіху: забрати тіло коханого сина з чужини до рідного села. Частинам війська, розташованим у селі, де покоїться Павло, наказано допомогти матері, чим можна. Цей обов'язок „допомогти“ і упадав на наш перев'язочний відділ.

Годин зо дві перед тим, як мав я вирушити з матір'ю Павла на кладовище для попереднього огляду могили сина, на позицію пройшла маршева рота. Салдати йшли з осередку московської держави, з однієї з центральних губерній, з так званої „кацапії“. І між ними був Петро. Рота спинилась на австрійських могилах, між хрестами, салдати заходились „варить“ чай...

Сама назва „лісисті Карпати“ свідчить багато; показує, що ліса тут—хоч у голови клади. Бери—пали, скільки хочеш! Отже, вийшло не так. Розбещена своєрідним вихованням, не стримана ні дисципліною життя, ні пошаною до людей, позбавлена жадних моральних підвалин, рука Петра першою простяглась до хрестів: трохи, клади на вогонь! Погані приклади завжди чогось подобаються натовпу, юрбі: Петра не спинила, а охоче послухала рота...

Ми опинились на кладовищі, коли рота вже рушала далі. В різних місцинах жеврілиognища, куріли, дотліваючи, деревляні головешки. Замість хрестів, на кладовищі була якась немов стерня. Мати Павлова спочатку отетеріла з жаху, а потім

майже підтюпцем кинулась шукати на п'ятишости оцажених хрестах потрібну їй табличку. Придивлялась, промивала заржавілі таблички сльозами, шкребла нігтями,—праця була даремна. Тоді мати кинулась до вогнищ, в однім-другім місці копирснула попіл, нарешті—щось брязнуло... вона, табличка з потрібним номером. Але де-ж саме, на якій могилі стояв хрест з цією табличкою?.. І тут я вгледів на-віч ту бідолашну матір-чайку, що вивела діток при битій дорозі, чумакам на поталу. Чаечка в'ється, в сиру землю б'ється, к сирій землі припадає, благає чумаків:

— Ой, ви, чумаченьки! Любі мої, гожі! Верніть мої чаєнятка, вам допоможе Бог у ваших справах!

Але благання ні до чого: чумаки не можуть вернуть чаєняток: вони раді-раденькі, що добра була каша, де скипіли чаєнятка

.

Могила Павлова затратилась навіки.

П е р е м о г а.

Звуть його „Козлюком“, „Козелковським“, а іноді, бавлячись, де-хто величає його ще й иншим, подвійним титулом: „Козлик—Мозлик“. В дійсності-ж це є собі біле-білий, чепурний, шутий Цап. Оті кілька назвиськ свідчать багато, вказують на те, що біле-білий, чепурний, шутий Цап—звірина дуже знаменита, не згірш, як той мастак—німець, що вигadaв мавпу.

З історії війни відомо, який величезний успіх мало, якої блискучої, голосної слави зажило в 1914 році російське військо на південно-західнім фронті. Просто форсированим маршем глибились „чудо-богатири“ в державне тіло Австрії: падали під ноги їхні неприступні мури, сталлю озброєні твердині, скорялись міста, цілі великі країни підбивались огнем і мечем під царську руку Миколая II. Тікало безоглядно австрійське військо, глибокою злобою і жагою помсти кипіло воно до своїх переможців, але не маючи иншого способу помститись над ними, справляло дикі оргії нищення на шляху свого одходу. Крізь го-

ри трупів, по великих купах попелу до щенту спалених сел дійшло російське військо на Угорщину, між Карпатські гори, на смугу заселених осередків: Мезоляборч—Стропка—Бартфельд, де й отаборилось на зіму.

Перев'язочний відділ для свого життя набрів кілька халуп у с. Розадомбі. Навколо попел чорнів, навколо руїни лежали, скрізь блукали, як оглашенні, безпритульні, голодні селяне. А тут, в цих кількох халупах, точилось нормальне життя злидених, омад'ячених українців. Яким чином халупи zostались цілими, чому зломстива рука паліїв не підпустила під них червоного півня—Господь відає!

Ввігнавшись глибоко в Карпати по спустошеній країні, маючи позад себе знесені мости, попсовані залізничні колії, одрізане великими просторами од головного продовольчого осередку, присипане значною товщою холодного снігу, російське військо опинилось в поганих важких умовах зімою. Почався голод. Той голод, що змушував коні гризти дерево, а наївшись цього нежиточного корму, гинути, як в осени мухи; той голод, який черстві сухарі для салдат перетворяв в надзвичайно смашні ласощі, який присилював військово начальство опорожнити всі торбинки з непорушними запасами, призначеними про лихий час; нарешті, той голод, що витворив між військом цингу, гарячку і всякі інші пошестні хвороби... Найгірше доводилось командному

составу": офіцерам, лікарям, чиновникам, позбавленим права користуватись хоч будлі яким „пайком" з інтендантських заготовок. Видавано їм гроші, але харчуватись вони мали сами, мали добувати продукти, де хочуть, і як хочуть.

Медичний персонал перев'язочного відділу мав трохи сушеного борщу. Зварений в окропі, цей борщ одгонив смородом, був терпкий, а про смак—то й говорити не варт. Міркували ми довго, як запобігти лихові, звідкіль роздобути кращих, більш їстівних харчів, позиточнішої страви, одначе з наших міркувань нічого не виходило. Наше скрутне становище, наші безсилі борсання в лещетах цупкого, одворотно-липкого голоду запримітив господарь тієї халупи, де ми жили. І з своїх злиднених достатків, з свого убогого скарбу цей добрий чоловік дав нам... малесеньке козлятко. Біле, чепурне, на високих ніжках—ну, хіба-ж знайдеться така жорстока рука, що зведеться проти цього козлятки з гострим ножем?! Одно-стайно, не змовляючись, ми захистили життя маленького, біленького звіряти.

Козлятко ялось одразу всім сподобалось: санітари перев'язочного відділу одривали од рота останні крихти і, наперебій, годували маленького приятеля; медичний персонал ділився з ним і борщем, і останьою грудочкою цукру,—всім тим, що коли знаходилося. А в ті часи, коли голод особливо вишкіряв зуби і в нас не було зовсім

нічого їсти, доводилось годувати козлятко... білим папером, їй—Богу!

Все на світі минає — минуло і наше лихо. Тим часом з маленького козлятки під весну виріс чималий, біле-білий, чепурний, шутий цап. Облиті блискучим весняним сонцем, на зеленій траві-мураві Карпатських косогорів, ми бавились з цапом цілими днями. Скажеш йому:

— Козлюк, гопки!

Цап трусить борідкою, стає на задні ніжки і починає підплигувати, як гумовий м'яч.

— Козелковський, стрики-брики!

Не встигнеш ще рота гаразд стулить, а цап вже ринув згори скоком-боком, викрутасом-вихлясом. Стрик-брик!

— Козлик-мозлик, пошепчи од перелогів!

При цьому треба лягти ниць. Цап лізе на лежачого і починає нацять ногою по спині. Крім згаданих витівок, він ще подає ніжку, підставляє писок під гребінець, загрожуюче мурчить до незнайомих, п'є чай за столом, знає не тільки медичний персонал, а й усіх санітарів, бігає на прогулянку з нами, як цуцик, і охоче спить на першому ліпшому з наших ліжок. Словом, цап то гордощі перев'язочного відділу, предмет замилювання і заздрощів з боку офіцерів і салдатів інших частин війська.—Тільки — тільки не заговорить, такий розумний цап!—думав кожний.

Вибухла революція, на фронт прикотились розмови про волю. Раб з діда-прадіда, з обмеже-

ним світоглядом, роздратований віковичними утисками з боку пануючих класів, безправний,—салдат зрозумів волю по своєму. Тепер все можна, все дозволено, настав час почитатись з осоружними гнобителями, — так прийняло військо найбільше, що дала революція — волю. А тим часом скасовано „честь“, захиталась дисципліна, хтось десь щось тукнув. Справа обернулася так, що офіцерам, лікарям, чиновникам, словом—всім військовим начальникам, як дійсно грішним, так і цілком безневинним, в першу чергу довелось підставити свої голови під обух того немилосердного ката, що зветься сліпим гнівом розлюченого темного людю. На кому не зігнать оскому, аби зігнать! Санітари перев'язочного відділу не zostали позаду інших, з свого боку почали чіплятись до медичного персоналу відділу, з захватом справжніх шпигунів почали нищпорити і вивідувати, по яким би найболючішим, найдошкульнішим місці нас ударити зо зла. Спинились на цупові. Кому, як не нам — „буржуям“, мовляв, вивчений цап служити наймиліщою втіхою? Це ж і буде найбільше дошкульно, як позбавить нас цієї втіхи! Вчорашній улюбленець санітарів, цап був засуджений на смерть, мав упасти жертвою жорстокої помсти до нас. Почалось...

Два звірі стали один супроти одного. Звір-чоловік—з гострим ножем в руці, з налитим злобою серцем, засліплений жагою помсти. Звір-цап—

біле-білий, чепурний, з ясними очима, повними довіря і любови до чоловіка. Звір-чоловік покликав:

— Козлюк!

Звір цап, підбіг скоком—боком до чоловіка, пригорнувся до його ніг, простягнув шию просто на гостряк ножа...

В кожній людині є Божа іскра. Затушкована темрявою, пригнічена каменем злости, запакована в чорну оздобу жорстокости, іскра Божа иноді при-меркає, але не тухне ніколи. У відповідні-ж хвилини, моменти найвищого напруження і торжества духа, іскра руйнує свою чорну тюрму, визволяється з під важкої товщі гидкого намулу, яскраво спалахує і освітлює людину в людині, прекрасну, величну людську душу — образ і подобу Божу. Так сталось і на цей раз: дивлячись на довірливого, беззахистного звіря-цапа, почувавши теплість його тіла біля своїх ніг, чоловік-звір схаменувся..

Біле білий, чепурний, шутий цап понині витворює різні витівки, всякі скоки, понині є гордощами перев'язочного відділу, предметом замилювання і заздрощів з боку офіцерів і вояків інших частин війська...

Політичною вєсною.

Підніжжя „висоти 1007“ російське військо охопило немов підковою. Але на самій „висоті“ затримались австро-германці,—це було зле.

З „висоти“ було далеко видно на долину, австро-германці бачили кожен рух росіян, бачили коли, звідкіль і скільки підходить резерву, в якій мірі підвозяться харчі, де стоїть артилерія,—ніщо не минало їхнього невсипущо пильного ока. Замкнути кільце округ „висоти“—значило свідомо підставити потилицю під австро-германські кулі, а лишатись на захопленій позиції міг тільки божевільний.

Виходив один кінець: зігнати з „висоти“ австро-германців.

Доки вироблявся план нападу на „висоту“, доки обмірковувались різні деталі, зв'язані з цим нападом,—з Росії подихнуло першими пахоцями волі, прилетіла перша ластівка-звістка про новий лад, про ясне життя, що виборола революційна хвиля. Салдати жадібно пили нові невідомі їм міцно запахні пахоці, жадібно ловили згуки нових для них мотивів і не мігши їх пожиточно

перетравити, з непривички тільки п'яніли від них, як од міцного хмелю.

В таких становищі, п'яними од нових пахощів, од нових слів, військо дістало наказ штурмувати „висоту 1007“.

Вислухало наказ—і не рухнулось з місця.

Розсипся сама собою „висота“ на дрібний порох, це не так би гостро вразило начальство, як вразило те, що військо не пішло на штурм. Ротні, батальйонні, нарешті полкові, а далі й вищі командири ринулись запобігати лихові, рятувати становище. Для салдатів урядили зборища, написали відозви, пошили червоні корогви з голосними написами: „Боротьба до загину!“ „Смерть ворогові!“ „Ганьба тому, хто ламає присягу!“.

Ні зборища, ні відозви, ні червоні корогви з голосними написами справи не полагодили. Навпаки: м'яккі форми поводження офіцерства з салдатами, лагідні розмови на зборищах недавно ще грізних командирів, відсутність суворих кар за провини навели салдатів на думки, далекі від справжнього з'ясування моменту, до п'яного чаду в їхніх головах долучили ще повне запаморочення. Другий і третій накази, одбити від австро-германців „висоту 1007“, військо зустріло також, як зустріло перший наказ: зосталося сидіти в старих шанцах.

„Командному составу“ доводилось радіти хоч з того, що австро-германці не ворухаться, інакше вони б подолали росіян без жадної потуги, заб-

рали б дезорганізоване військо беззбройними руками.

На позицію для оброзумлення війська приїхав сам командуючий армією. Зібрав салдатів і заговорив...

Соловей, огорнутий любощами, чарами весни зачарований, не міг би скласти стільки натхнення, стільки палу в свою пісню, скільки вложив у промову, стоячи перед салдатами, ставний, гарний, з енергійним виглядом генерал—командуючий армією. З справжнім хистом красномовця, раз-у-раз вживаючи дотепних прикладів і влучних порівнянь, генерал говорив не для самовтіхи: це був щирий голос в оборону волі прихильника нового ладу і кращого життя.

— Салдати! Більшість вас узято на війну од плуга, од ціпа, од робітничого варстату. Працюючи день і ніч, потіючи до сьомого поту, що-ж ви мали за свою працю? Ледве-ледве черствий шматок гіркого насущника! В державі панував режим самодержавія, царювала система поліційної опіки, шпигунства, лихого підступу. Високо здіймала голову сваволя при таких режимі, пожиточні соки для себе вона смоктала з народу, як п'явка, тримаючи самий народ в темряві, в чорнім тілі, як зла мачуха—пасинка. Салдати! Пожиточний сік, що смоктала з вас сваволя для свого вжитку, для свого здоров'я, це ваш піт, ваша кров, ваш добробут. Ви хиріли, виснажувались, а сваволя вище й вище зводила голову. Тримали-ж

вас в темряві, в чорнім тілі, щоб краще було вас визискувати, щоб позбутись відпорности з вашого боку. Жити так далі було не можливо,—ради свого-ж спасіння, ради спасіння обездоленої людности, ради щастя наших жінок, дітей, сестер, довелось зважитись на великий крок: підняти прапор повстання, повалити самодержавіє, знищити систему поліційної опіки, шпигунського догляду, взяти нашу долю в наші ж руки. І це сталось.

Далі генерал розповів історію революційного руху в державі, починаючи од повстання декабристів; з'ясував провини останнього царя, останніх міністрів; перелічив докладно всі ті вигоди для людности, що дає правовий лад в державі; пояснив суть самого правового ладу; кликав стояти одностайно за волю, рівність, братерство.

— Але правовим нормам в державі, нововибраній волі зогрожує велика небезпека,—говорив далі генерал. Як чорна хмара, на порозі держави стоять лави австро германського війська. Стоять—чекають дезорганізації, безладдя в російській армії, щоб ринути на землю держави й залити її кров'ю жінок вояків, їхніх дітей, старих батьків, щоб утопити в гвалті, насильстві, в сльозах вояцьких сестер, щоб вільних громадян сьогоднішнього дня повернути на кріпаків кайзера і його прибічників в тяжчій ще мірі, ніж велось при Миколі другому... Так і станеться, забаванки австро-германців здійсняться неодмінно, коли ме-

жи військом російським не буде злагоди, не буде ладу, не буде однастайности, слухнянства. Дужість армії полягає в строгій дисципліні, в сліпій, безоглядній покорі салдатів своїм офіцерам. Инакше армія не армія, коли кожен во-
яка стане творити тільки свою волю, не слухаючи своїх начальників,—замість армії вийде безголовий, розбещений натовп, натовп остільки маломічний, остільки кволий, що дисциплінований ворог здужає подолати його без особливих зусиль. „Висота 1007“ дуже важна для поспіху воєнних завдань: австро германці мусять бути вигнані з неї. Штурм неминучий: офіцерство піде першим, черга за салдатами.

Промова генерала лилась гладенько впродовж кількох годин, то блискаючи променистим фейерверком, то спускаючись до тихого гомону кришталево-чистого весняного струмочку у відповідних місцях; дрібно переплітали її вирази вищої термінології, як наприклад: „волеві інстинкти“, „категоричний імператив“, „ексцеси“, „субординація“.

Здавалось: лихо—тихо. Генерал поїхав. Але ввечері того ж таки дня військо знову зріклося дертись на „висоту 1007“.

Знову чергове зборище салдатів, знову мають над військом червоні корогви з голосними написами. Але до війська промовляють не різні ко-
мандири, не стрункий красунь генерал з енергійним обличчям—командуючий армією. Перед

військом, на високім сірім камені, стоїть полковий телефонист— Балаба. Військо вщухло, тихо навколо, мов у домовині. Весь червоний, злий, Балаба почав:

— Што-ж ми, товариство—салдати, делаємо? Хочемо австро-германського ярма спробувать? Хочемо чужинцям запродаць свою державу і здобуту волю? Не дождуть цього вони, собачі сини! Ось што я вам присоветую: задери всякий зразу-ж харю—видна „висота 1007“? Її конешно треба однять од австро-германців. Годі ворогові стежить за нами зоркім глазом, звязувать кожний наш рух! Офіцери пайдуть поперьод. Рушаймо й ми.

Балаба передихнув, а потім сціпив міцно кулаки, підніс їх догори і не заговорив—зарепетував:

— Єжли начальство могить, ти должон. І не сумлівайся. Політику через горізонт не перепущай, знай—одбивай шаг на месті!

Промова телефониста Балаби не грала блисками красномовности, але її,—і тільки її,—зрозуміли салдати. Це була мова, сказана язиком війська,—і вона вплинула.

Дві годині перегода, як скінчив Балаба, „висота 1007“ опинилась в руках російського війська.

П р о к л я т я .

Гайстер був не старий—тільки досить давній. За його пам'яті, впродовж його довгого віку, виплодилось не мало молодих гайстрів, вбилося в колодочки і вилетіло з ріжних гнізд і твердо стало на вчасні ноги не одно чорногузе покоління. Але не кажучи про чужих—ні одно з власних дітей не пішло, не вдалось досі у свого славного батька.

Гайстер мав бистре око, мав цибаті, дебели червоні ноги, мав міцний, немов з дамаської сталі викуваний, гострий дзьоб. Він сміливо бродив по всяких калюжах і затоках, порпавсь між мокрою купиною, гасав по болотах і луках, нищпорив проміж осокою—жаб і жабенят нуздав так, як молодці беруть опеньки родючої дощової осені, а назирав десь гадюку, хоч саму найбільшу, вона мусіла зразу-ж прощатись із світом білим. Красунем виглядав Гайстер і в повітрі: довжелезні крила, чорним обведені по над краєм, маяли плавко і певно, птах перемагав найбільшу бурю, легко пірнав проміж хмарами густими, випереджав кожного з гайстриної зграї, на світло-

му ж тлі небесної блакиті нагадував справжнього аероплана. Тому то, за всі ці здібности, Гайстра раз у-раз обірано ватажком, проводирем, коли зграї інших гайстрів здійсмались летіти в-осени у теплий ірій.

Що-року, на увесь теплий час, Гайстер повертався до одного й того-ж села, оселявся в одному й тому-ж гнізді. Гніздо було ще прадідівське; уявляло з себе добру копицю хмизу, за-порошену, закурену зі споду, і містилось в самім осередку великого села, на димарі селянської хати. Власник хати, певніше—його далекий пращур, оберігаючи гніздо Гайстра, вивів собі на потребу другого димаря,—добрий чоловік ві-рив, що змощене Гайстром гніздо знаменує при-хід щастя на його господу.

Гайстер прилітав з ірію ранньою весною удвох з дружиною, попервах, впродовж кількох днів, підновляв і опоряжав гніздо, а потім, по мірі того, як оживала природа, як проміння сонця ставало гарячішим, як шарілася земля всякими рослинами,—Гайстер спалахував жагучим коханням до своєї дружини, ставав на одну ногу в гнізді, загинав назад химерно голову і, перебираючи щелепами, так цокотів дзьобом, що аж у вухах лящало. Жарти кохання, сміх веселощів, музика щастя—все було в отім цокотінні!

Боронь боже подумати, ніби Гайстер жив виключно своїм вузько-пташиним життям, обмежував світогляд свій рідним гніздом. Він пильно

приглядався до всяких подій і змін у селі, обмірковував кожне з'явище і силкувався його зрозуміти. І, на велику втіху собі, він помічав, що на селі триває добрий лад, де далі—село кращає, чепуриться, оплітається, поширюється; достатки селян множаться, життя точиться під знаком праці впереміжку з відпочинком. У неділю, чи в якесь свято, ясного соняшного дня, коли людність висипає на вулицю в кольорових святкових убраннях, в коштовних строях, нагадуючи лапаті квіти темночервоного маку,—Гайстер любив і вважав необхідним і собі злітати між кольорову людяну гущу, швандяв поважно поміж людьми, іноді стріпуючи крилами, підскакуєчи на цибатих, червоних ногах і забавляючи собою малечу, яка кричала радісно:

— Гайстерчик, хороший, бузя, лелека: дибоньки-диб на село!

Одного разу Гайстер спостеріг щось таке, чого зроду ще не бачив, силкувався зрозуміти запримічене з'явище, метикував, приміряв і прикидає на всі лади—загадка лишалась загадкою. Певна річ, кожне з'явище має свої причини, але де вони, в чім полягають, справді? Кудись рехтуються, кудись лагодяться, виїздять люде, переважно молодого віку. В селі лишаються діди, підлітки, діти і жіноцтво. Ллються сльози — і, поруч, згуки радощів лунають. Найчастійш, майже раз-у-раз, перемагаючи розмову й інші мотиви, бере гору єдина пісня: „Військо йде — коро-

говки мають, попереду музиченьки грають!" Просто сили немає зрозуміти, що воно таке твориться?!

Село стояло далі—таке ж саме красне, чепурне, оплетене. Одначе по-за зверхнім виглядом, в глибині живого організму села, Гайстер, не зором, а серцем спостеріг якісь одміни, якийсь болючий надлом, немов завівся в'дливий шашель і почав точити десь всередині свіже, румяне яблуко. Якось Гайстер углидів, як повертався до села знайомий чоловік, — з тих, що виїхали під час, коли обнімалась з журбою радість. Чоловік кульгав на милиці, ледве дихав, лице мав жовте як віск. Десь у бувальцях був, — рішив птах, а потім, коли повернулось ще кілька таких самих нужденних людей—порубаних, понівечених, з куксами замість рук і ніг, Гайстер затремтів од якогось страшного передчуття. Тим гірше воно лякало, це передчуття, що птах не міг знятися—полиннути геть, кинути село: він мав у гнізді двійко маломічних діток,—діток, що цього разу риска в риску пішли в рідного, славного батька.

Страшне передчуття справдилось, грізне на-сунулось незабаром. І Гайстер замислився, почав пригадувати...

Літаючи в ирій, Гайстер бував скрізь, бачив роззявлені пащєки вогневих вулканів,—з пащєк валував чорний дим, тучами здіймався попіл, свистіло до гори каміння, лилась-клекотіла

через вінця кратеру гаряча течія розтопленого заліза, обертаючи родючі ниви, зелені сади й велелюдні села—в мертву пустелю на своїй дорозі. Шум і гуркіт, зик і клекіт раз у-раз коливали землю.

Доводилось, тремтів од жаху Гайстер, застуканий горобиною нічю в степу: округи налягала чорна пітьма, хоч в око стрель; вздовж і впоперек мотались по темряві огненні стріли блискавиці, гадюками сплітались, грозили розшматувати всесвіт; скажено, голодним звірем, вила буря, щось безконечно цокало й клацало, як сухі кістки мертваків.

Бачив Гайстер необориму силу вертуна-ціклона в віковичнім лісі: скрипіло, гуло, стогнало дерево, як поранений велетень, на тисячу ладів і відтінків; столітні могутні дуби виривались з коріннями, падали і дробились на кострицю...

Пригадалось Гайстрові море: грізне і нестримане в своїм дикім просторі, в незбагненій силі своїй, примхувато-свавільне,—воно котило хвилі, одна вище другої, друга прудче першої, хвилі змагались, проводили титаничну боротьбу, сичали й ўхали, немов стукались у величезну порожню бочку. Луна підхоплювала згуки, повторювала на різні лади тисячоголосими відгомонами, кидалась ними, як м'ячами, творила хаос. Вухам було боляче слухати, а переполохане тіло здригалось, як у лихоманці.

Скрізь був, багато бачив, всього звідав Гайстер. Але все то були, хоч грізні, проте окремі з'явища, поодинокі події, розмежовані значними інтервалами, без жадного зв'язку між собою, самотійні витвори моменту. Зараз, здавалось, всі ці окремі з'явища, поодинокі події, всі витвори моменту вибухли разом, об'єднались, зміцніли, помножились, згуртували ще навколо себе всі лихі сили землі й пекла, і спільно почали загальну неслівську оргію, дикий бенкет нищення, вандалізму, руйнації, виводячи єдиний зойк:

Війна!

Доки думав та гадав Гайстер, щось поблизу луснуло, свиснуло-просичало, прошило гніздо. Одно з діток і з ним дружина Гайстрова полягли трупом. Птах схопивсь, вдарив дужими крилами по повітрі. Але куди він не літав, куди не заглядав, скрізь було повно одноманітних сірих людей, захрясли ними села, лани, ліси; жили вони по оселях, в наметах, по земляних схованках, а то й просто проти неба. І всі ці сірі, одноманітні люде мали одно назвисько, єдине ім'я: „Салдати.“

Гайстер добре роздививсь, що скрізь палахкотять величезні зорі-огнища. Тини, дрібні, оселі, ворота, всяке дерево—все пожирає вогонь. З пишних, оплетених, дбайливо опоряжених, села стають кострубаті, обдерті, як пошматована псами коштовна сукня вродливої панночки. Ватаги салдатів нишпорять по селах, беруть нахрапом все, на віщо натраплять. Гуси, качки, курі, підсвинки, навіть

телята, гвалтом видобути од селян, киплять у казанах над вогнищами. Шум і галас сповняють повітря, творячи якесь одворотне вражіння. Тільки час од часу, як скрик смертельно пораненого птаха, повний глибокого одчаю, благання і мук,— в шум і галас розперізаного гульбища, різким дисонансом вклинюється окремий згук. Згук вихплюється з серця, з глибини душі місцевої людности, тубольців, кожного разу, як до їхнього добра зводиться немилосердна рука—салдатів.

Тікать, спасатись не було куди. Гайстер повернувся до свого села, скинув з стріхи задубілі трупи дитини й жінки і зостався у ріднім гнізді, біля другої сирітки — дитини. Може, салдати не зачеплять.

Салдати справді не чіпали Гайстра, а тим часом птах піклувався біля сирітки-дитини, вигохавши з неї до осені гарного, дужого молодю силою, сина. Раділо, гордощами наливалось батькове серце, особливо це почув птах, коли прибули гайстри з інших сел змовлялись про подорож до ирію, прохаючи за ватажка щасливого батька. Схотілось погуляти і сина показати гостям, — зграєю схопились гайстри і шугнули в повітря...

Салдатам видано набої. Ворог насував ближче й ближче: жорстокий, немилосердний, він загрожував зруйнувати країну, соромом і наругою покрити голови жіноцтва, голодом винищить дрібних дітей, чоловіків запрягти в ярмо довічного рабства,

тяжкої неволі. Вдарив час рішуче повстати проти ворога, напружитись з останнього, пам'ятать, що країна знесилена до краю, що оті набої, видані салдатам—це останній транспорт. Перед країною, перед вільним народом підвелось і стало на весь зріст грізне: пан, або пропав! Все зависло на обачности, розумній і обережній траті набоїв. Але салдати, діставши набої, гайнули мерщій... на полювання.

— Товариші, гайстри летять! — спинився один салдат, показуючи пучкою в повітря.

— Спробуєм?

— Трата набоїв.

— Дурниця! Адже тепер—свобода.

Гримнули рушниці. Син Гайстра-ватажка раптом якось обважнів, схилив голову... хибнувши зразу в один, потім в другий бік, розпістерши, але не володіючи крилами, він пішов до низу. Батько це бачив. Тоді, як інші гайстри метнули в-ростіч, він один зоставсь у блакиті проти ватаги одноманітних, сірих салдатів. Шалено б'ючи крилами, птах поправними кругами здіймався все вгору та вгору,—чого? Бути може, сонцю золотому хтів розповісти скаргу про батьківський біль, про озвірення людей на землі? Салдати запримітили.

— Дивіться, які вибрики витворює Гайстер!

Десь там, під небом блакитним, біля сонця золотого, Гайстер заплющив очі, зложив крила...

Між гущу одноманітної, сірої ватаги салдатів
камінem упав труп старого Гайстра. І, здавалось,
не труп, а впало велике небесне прокляття на
їхні голови.

В вогні і крові.

(Уривки).

Я бачив поле... бугорки та долини, горбочки та лощини геть покотились, розбіглись навкруги, мов хвилі. І все це запорошене ніжно-білим, пухким, першим снігом сьогорічної зими, як габою дорогою. Люблю я перший чистий сніг! Тут і молодість колишня, неповинне дитинство, рожеві надії—все ввижається, грає, воскресає, міниться свіже-блискучими барвами,—скоро опинишся сам-собою серед білого, габового моря. Жити хочеться!

Ще ні світ—ні зоря, а на мені вже повна походна форма: шинеля й папаха, шаблюка й пістоль. Іду до вас, мої лани ніжно-білі!

Точнісінько, як у пісні співається: „Як хвилі вод пливе тут час“,—бартіжаючи та ширяючи по білому, хвилястому морі, поміж буграми та долинами, я не чувся, як зайшов досить далеко, як опинився серед тієї хитро-сплетеної системи рівів, рівчаків, ходів і переходів, де недавно були позиції обох ворожих армій, де недавно скаже-ніла баталія. Біла габа тут поцсована —у бага-

тьох місцях сніг підійшов кров'ю Темно-червоною кров'ю людською. І осьдечки і ондечки, тут і там валяються трупи... безліч. Не китайкою повиті—сніжком припорошені. Якісь здорові, грубі і незграбні здаються мертві. Здебільшого лежать горілиць, байдужо розпістерши руки; і зодяг, і амуниція на них. Але є пози—повне втілення, жива подоба невимовного жаху, страшних нелюдських фізичних і моральних мук, які довелось витерпіть, пережити кожному з цих вояків перше, ніж з вуст його злетіло останнє зітхання, останнє „прости“. Лежать нерухомі, мовчазні. Зате не самотні, не одинокі: зграї гайвороння в'ються, кружляють над мертвими тілами, чорними грудками падають на трупи і довбуть очі...

Так, на пожиток собі чорні гайворони виймають людські очі!

Так несподівано. І так дико! Горе моє велике, туга моя глибока—отруїть весь світ би стало. Тільки вони безсилі достукатись до живого серця тих, хто заподіяв це горе, цю тугу. Натурально:

Нема в них, в отих злих людей, живого серця.

Пече мене під ложечкою, голова йде обертом. До несамовитости! Хочу погамувать себе, отямитись—біжу в ліс.

У лісі, як у домовині: тиша. Смереки, сплівшись гілками з сестрами-ялинами, стоять нерухо-

мо. Кудлатий, м'який сніг обліпив смереки, обліпив ялини з гори до низу, немов у парчу прибрав. Гарно дивитись з боку. Але я спостерігаю, швидче нервами, ніж зором, справжню суть. Ця гарна „біла парча“—обтяжує дерево важким тягарем. До того обтяжує, що дерево з нерухомих час од часу робиться живим, починає тремтіти, як в лихоманці. Не коливатися, а іменно тремтіти всім стовбуром, силкуючись струсити з себе непомірну вагу...

...Звелів деньщиків сідлати коня, сів і майнув в напрямі до позиції. Проїхав через кілька сел, до щенту випалених австрійським військом під час утікання перед лавами наших салдатів. Попіл. Вугілля. Пустеля. І тим дужче мене вразив такий факт. Посеред попілу, вугілля і руїн я побачив чоловіка. Зодяг обдертий, а вигляд, як камінний. І страх, і жах, і здивованість, і незрозумілість того, що твориться навкруги—все це одбилося і застигло, закам'яніло назавжди на обличчі чоловіка. Як автомат, чоловік рухається, збирає недогарки, трісочки і складає якусь подобу мізерної хижки. Але перше, ніж розпочати хижку, чоловік попеклувався біля криниці. Під боком шумить ліс, стоять стрункі, рівні смереки. Так ніж, чоловік не смереку зітнув—зрубав криву кульгасту вербу, остругав і почепив з неї журавля над криницею, без ключа, нікуди непотрібного.

Навіщо він це зробив? Тисячу разів ставлю собі подібне питання—і тисячу разів приходжу до одного висновку: чоловік стратив розум ще тоді, як вогнений віхоть було піднесено під стріху його оселі. Тепер його слабкий розум готується рятуватися водою при новій пожежі, не зважаючи на те, що горіти більш нічому.

Хіба він один, отой чоловік, при стількох випалених селах?! Важке почування!

...Тане сніг, збігає з гір в долини дзвінкими струмочками. В глибокій весняній блакиті сміється сонце. Лани підгірні майже протряхли.

По обіді маю трохи вільного часу, —на місці не сидиться. Не чувсь, як опинивсь на недавніх, нині покинутих позиціях. Валяються „стакани“—порожні, розстріляні гильзи від шрапнелі. Набрів баклажку: до половини вода надпита, решту пильно заткнуто затичкою. Так і лежить. В однім з окопів, причавлений до дна, сиротою видніється складаний ніжик. Взяла його іржа, як печаль—серце. Ще пройшов—знайшов салдацького гудзика і срібну грошину — п'ятьдесят копійок...

На душу смуток наліг, мов хмара осіння: до болі.

Всі оті речі: баклажка, складаний ніжик, гудзик і срібна грошина, недавнечко ще, належали живим, здоровим людям. А тепер... Де вони, оті живі, здорові люде—де?

Оглядаюсь кругом. По обочинах гір лежать передо мною мовчазні лани. А скрізь по ланах манячать примитивні, на швидку збиті з чого попало і як попало, хрестики...

Думаю: треба записати свої вражіння. Виймаю оловець—рука пише механічно, немов давно завченого вірша:

— Все вище сонце... Сніг ростав...

Іде весна, за нею—літо...

Лани!—роботи час настав,—

Де ж ваших ратаїв подіто?

Мовчать лани. На що й питають...

Недавно били тут гармати..

Ген скрізь хрести—ратаїв хати,

Не ждять, лани, їх—ім не встать!

Ві-і-і-ііі! Що це? А... плаче сова на горі в лісі. Єдиний плач над безвісними, дочасними могилами!

...Боже, де ти?!. Боже, не приспи серця мого серед страхіття війни!

...Косогір протрях, проти сонця помітно відживає од зімового сну,—

Шаріється травиченька зелена, як рута.

Високо на горі, в проваллячку, затінена від зору соняшного, ще лежить товща снігу. Під дужим тріпотом весни, від гарячого, творчого дихання „натури-матінки“, тане цей сніг, мов віск „од лиця вогню“, і через увесь косогір, вузьенько-правильним рівчаком, спливає наниз бистротечним струмочком. Яке миловидне за для ока з'я-

вище, оцей струмочок! Здається, живе срібло невпинною цівкою точиться, жартує з стрічними грудочками землі, або іншими маленькими перешкодами, посміхається сонцю яскравому,—і співає—веде свою власну пісеньку, суто-ліричну, одноманітно-щиру, як любов дитини.

Внизу, край самого струмочка, стоїть вербо-лозина: повна весінньої млости, якась м'ягка вся, як закохана дівчина. Хочу надати їй не органічного — механічного життя; зрізую і зладнову млиночка. Потім цього млиночка, на розсішках, становлю над струмочком. Живе срібло торкає крильця млиночка, крутить їх і само підхоплюється на крильцях краплями-діамантами. Скільки тонів, якими колірами грає сонце в краплинах!

...Боже! Де ти?.. Дай жити, серцем жити... Хоч на час, на хвилину забути, спектись страхиття війни.

... Ранім-рано сьогодні, ледве на світ почало благословлятись, зведений з ліжка вистрілами, я пішов у садок. Скроплені росю, роскішні й запашні, там колихались троянди у великім числі. Нарізав їх великий пук, а потім пішов у поле і назбирав чималий снопик польових, диких квіток. Все це добро прикрашає зараз мого стола. Сами по собі взяті, як польові квітки, так і троянди справляють приємне вражіння. Але поставлені поруч... польові квіти виглядають справжнім плебсом. Сірим коліром одіоняють грубі житні

колоски; в синій одязі волошок помітна якась припущеність, безпорадність; тонкостеблі ромашки нагадують „похиле дерево, на яке всі кози скачуть“; а корольки — хіба се не справжні, напівголодні рахітики, з буйними головами?! Зате троянди — аристократи. Далекі, в он-тій, білій троянді я пізнаю анемічних аристократичних паній і панночок; в палевій, торкнутій червоточиною, — осіб дворянської касті. Найкращою, свіжою, запашною, дійсним царем квітів, треба вважати велику темно-червону троянду. Де вона взяла стільки питомости, таку розкішну темно-кріваву багрянцю? Невже?.. Ну, так, ясно: вона, ота темно-червона троянда, царь - квітка, збагатіла, розжила і розквітла на карб плебса, виссала з нього кров і, таким побитом, одяглась в багрянцю одержу...

Скоро зародилась у голові подібна думка, мені жаль стає польових квітів; кращого я не знахожу, як обізватися до них словами поета (Гр. Чупринки):

Дітоньки—квітоньки! Сині волошки,
Білі ромашечки—стебла тонкі,—
Треба вам щастя зазнати хоч трошки,
Ви-ж оздобляєте... —

оздобляєте все, що живе і панує на світі...

Ну, а про те, що гремить і брязкає під боком зброя, що летиться людська кров — забув я, милуючись на квіти? Навпаки, ще гострійше відчуваю події моменту, бо між подіями цими і квіт-

ками, мені здається, єсть багато спільного, загального.

... Сьогодні над вечір повторилась давно відома історія, наше село обстріляли австрійці. Упало дев'ять бомб, з них розірвалось дві; причім одна пробила стріху хати, забила на смерть жінку, хлопця, двох дівчат, а одного хлопчика тяжко поранила в руку, ногу і голову. Лежить у нас непритомний.

Як смеркло, я вийшов подихати свіжим повітрям. Береться на мороз. Гоструватий холодок стелеться по землі; затужавіла грязюка. По всім селі палахкотять зорі вогнища, засвічені втікачами, а вгорі, якраз над самісеньким селом, сяє золотий ріг молодика—ледве не черкає краєм рога об вершки хат. Легко дихати, і ноги легкі—пішов і пішов. Опинився за селом, на полі, біля довгокрилого високого вітряка. Хочеться, прагну забути своє становище, оточіння, забути війну—навмисне стаю спиною до позиції, щоб не бачить, як там раз-у-раз танцюють в повітрі сигнальні ракети і лупають далекозорі очі прожекторів. Стою... Тиша... І враз по вусі різнув незвичайний згук: щось виє. З протилежного од позиції боку, з вітром, прилетів сей згук. І в нім сплелись в тісне плетиво, як гірлянда, як кетяг з реп'яха й рути: звірячий жах, невимовна туга і розпач безкрайній... Згук ріс, а я стояв;—доти стояв, доки не вирнув передо мною з темряви, в супроводі хлопчи-

ка, чоловік. Низенького зросту, справжній недогризок журби, обшарпаний, якийсь ковтунястий, сей чоловік стрюгав і вив.

— Чого виєш?—питаю.

Чоловік став, глянув на мене,—де й ділись слюзи. Ще б пак! Питається офіцер,—хіба можна, годиться перед ним, перед паном, плакати йому, чоловікові?! Одвічня соціальна кривда, що поділила людність на „пана“ і „хама“, нагадала про себе навіть в цей важкий мент.

— Жінку забило... і сина. А другого сина поранило, одказав чоловік; і, немов луна, слова чоловіка підхопив його супутник хлопчина:

— І моїх дві сестри полягли...

— Як? Де?

— А в сім же селі, осе́ недавнечко, над вечір. Вже кілька тижнів гибіємо під тим он гаєм,—махнув в простір рукою,—не сила далі терпіти... морози. Сьогодні переїхали до села... увійшли до халупи, обігрітися мали. Тільки увійшли, розташуватись не встигли, обігріла навіки бомба і мою стару, і сина, і сього ось хлопця двох сестер. А малого поранило, іду провідать,—десь тут лікарня.

— Ти-ж як, знову виїхав з села?

— Під гай знову виїхав...

— А мертвих поховав?

— Покинув... збіглись салдати, казали, що закопають...

Більш не питав... Не мав зважливости ще більше ятрити, розстроюджувати рани цьому чоловікові, які й без того так болять, так печуть його, що примусили безталанного кинути непохованими, як бидло, на призволяще,—рідні, гарячі ще трупні жінки і сина; що вложили в його уста згук, повний звірячого жаху, невимовної туги і розпачу безкрайнього...

... Був у діброві, — сховатись бажав од тіні своєї, од всього, що носить подобу людини.

Шумить, гуде дібровонька...

Чого шумить? На що гуде? Хто зрозуміє журную мову дібровоньки?

Війна жорстока, нечувана, згубна війна, дається в знаки всім дібровонькам на її займищі не згірш, як і людині.

Бліндажі, землянки, схованки, всякі захистки од вогню смертельного, од ока ворожого; варево й печиво в цілях питомости раті нечислимой,—все робиться, одбувається, справляється на карб лісу безотвітного, дібровоньки зеленої.—

Пихи і окраси землі!

Стука сокира од ранку до вечора; свіжі велетні—сосна, береза, осика і дуб віковичний—все падає на землю, як скошене. Здається, чума невідома, — якась чума на дерева,—включулась в ліс, у зелену дібровоньку, та й нищить, плюндрує нещадно на ході своїм: і сосну стрімку, і березу

журливу, осику тремтючу і дуб кучерявий. На
віщо натрапить,—

— Звісно: чума!

Шумить, гуде дібровонька...

Чого шумить? Нащо гуде? Хто зрозуміє жур-
ную мову дібровоньки?

Що їй питати:

Лисини порубу, пні нечислимі зігнутого
дерева, коріння оголене шанцями-ямами,—

Одмова яскрава, яскрава без слів.
